

³ Гиряк М. За ідейну і художню правду, проти перекручень // Духля. - Прашів, 1960. - № 4. - С. 107.

⁴ Бача Ю. Проза // Література чехословацьких українців. 1945-1967. Проблеми й перспективи - Словачьке педагогічне видавництво в Братиславі. Відділ української літератури в Прашаві, 1968. - С. 78.

⁵ Шмайда М. Трицять критик Роман. - Братислава: Словачьке видавництво художньої літератури, 1958. - С. 12. Далі будемо посилатись на це видання, вказуючи у дужках тексту сторінку.

⁶ Головка Андрій. Бур'ян Роман. Твори в двох томах. - Т. I. - К.: Наукова думка, 1986. - С. 122-279.

В.С.Федюшиненко.

Проф. Іван Гранчак у крайовій історіографії, або: Його висвисав до роботи час

Проф. Іван Михайлович Гранчак - видатний історик сучасності, звичайно, сучасності крайової, в якій він жив і творив, спостерігав і роздумував, це також і видатний педагог, що віддав рідному університетові усе свідоме життя, де вчався і де став високопрофесійним фахівцем; це й неперевершений організатор як наукових конференцій, так і краєзнавчих видань; це генератор історіографічних ідей. Одне слово, проф. Іван Гранчак є провідним крайовим істориком другої половини ХХ-го віку, які б нові кадри і майдани йому ж не підростали в Ужгороді, в університеті (а все не так чи інакше його учні, його минулі студенти). Проф. Іван Гранчак - це й комунікабельна людина, яка однаково уміла говорити з академіком і простим чоловіком, бо і сам він є вихідцем з простої газдівської родини.

У некролозі проф. Івана Гранчака названо "патріархом закарпатської школи істориків ХХ століття"¹. І це абсолютно точно. Відли різні вітри. Можна по-різному ставитися до багатьох крайових видань, які вийшли по Другій світовій війні на Закарпатті, до яких прямо причетна рука вченого, чимало з них не просто потребують коректив, а й не витримали іспиту часом, - але ці праці наразі були єдиним джерелом для фахівців і вчителів, любителів і професіоналів суміжних наук та працівників культури, літератури, мистецтва. По них вивчалася історія краю на окремих його відрізках дороги.

Завтра будуть написані нові книги з історії краю, і вони, деякі, написані вже його колишніми студентами, зараз провідними вченими, як проф. Михайло Болдижар, проф. Дмитро Данилюк, проф. Михайло Тиводар, проф. Микола Вегеш, проф. Іван Поп, проф. Іван Мацдрік та інші, багатьма доцентами і просто вчителями історії, як Юрій Мудра, або краєзнавцями, як Людвиг Філіп. Це поступ життя, коли історія викликає істориків, літописців життя, а новий час завжди підкорює творене вчора. А те, що буде написано про край післязавтра також у перспективі буде дещо скориговане. Навіть геніальний Михайло Грушевський, вчений, що присутній в українській

історіографії всевидоще, і він, енциклопедист, підіертий зараз молодими енергійними істориками України, не кажучи про своїх рівноцінних чи близьких до його висоти істориків держави, і він поступово стає лише наріжним каменем велетенської української історіографії, у доколі якої і праці Донцова, Сфремова... Так і у випадку з працями проф. Івана Гранчака, які треба розглядати в контексті епохи, можливостей однієї людини, будь вона й генератором ідей.

Кілька біографічних дат. Народився Іван Михайлович Гранчак 7 жовтня 1927 р. у селі Нове Давидове на Мукачівщині, благодатній долині для будівництва добробуту. Не став хліборобом, пішов у науку, 1943 р. закінчивши Мукачівську горожанку, 1947 р. Мукачівську вчительську семінарію. По закінченні Ужгородського університету, навчався в аспірантурі Інституту історії Академії Наук України. 1955 р. захистив кандидатську дисертацію з проблем новітньої історії Чехо-Словаччини, через дванадцять років, 1967 р., - й докторську, з новітньої історії Угорщини. Протягом 33 років, з 1961 р., завідує кафедрою загальної історії в УжДУ. Наче можна би й заспокоїтися, та проф. Іван Гранчак знову починає нову борозну: в 1996 р. очолює новостворений Закарпатський регіональний центр соціально-економічних та гуманітарних досліджень НАН України. А перед тим робота в плюс-мінус аналогічних центрах, в тому числі й Інституті карпатознавства УжДУ. Закінчується творчий шлях професора Івана Гранчака в Інституті інформатики, економіки і права. Він підтримував новоутворений інститут своїм авторитетом, і мовби починав спочатку - завідував кафедрою суспільних дисциплін, виступав організатором усіх наукових конференцій і видань, які тут народилися завдяки його ж наполегливості й ерудиції.

На 73 році життя проф. Іван Гранчак помер, це сталося 13 січня 2000 р., помер, як то кажуть, на ногах, сповнений планів, ідей, що вже диктував новий час самостійній Україні, коли його було обрано дійсним членом Міжнародної Слов'янської Академії (доки він мав звання заслуженого працівника освіти України). Чесно кажучи, не особливо офіційних поцінувань для офіційного історика, як вважають, м'яко кажучи, професорові недруги, - і з-поміж учорашніх студентів). Не особливо. Хоч випакований він десятками орденами і медалями. Та що би там і як не було,

і 18 монографій написано і видано, кілька сот наукових статей, ще кілька сот газетних, що не раз мавоць ефект, ніж глибоко наукові, та недоступні широкому загалу. А скільки ним впорядковано наукових збірників, здійснено наукових редакцій монографій!

Раптово проф. Іван Гранчак скінчив свій земний шлях. Можна сказати, що й не встиг підсумувати доробок, хоч двома виданнями побачив світ його бібліографічний покажчик²; до 70-річного ювілею вийшли два збірники, присвячені його життєвому і науковому шляху, педагогічному також³. Його діяльність поцінована також в ювілейному виданні нарисів з історії УжДУ,⁴ низинці ювілейних газетних статей тощо.

Хто такий проф. Іван Гранчак в історіографії Закарпаття другої половини ХХ-го віку? Це - жива ходяча енциклопедія, якій не потрібно було заглядати в довідник, щоб згадати якусь дату з крайової чи слов'янської історії. Тому всі найважливіші історичні нариси Закарпаття, що неспроста стали появлятися в 60-х роках, як "Шляхом до нинішнього" чи потому - "Історія міст і сіл Української РСР. Закарпатська область"⁵, або навіть історія крайової партійної (компартійної) організації, - до всього приметна рука проф. Івана Гранчака. Тим часом він після сторічної перерви, після Кароя Мейсароша і пізніше Петра Сови - пише історію міста над Ужем.⁶ Очевидно, вінцем історіографічної літописної роботи проф. Івана Гранчака є два томи "Нарисів історії Закарпаття". Це - фундаментальне видання, єдине в крайовій історіографії за всі віки, окрім Лучкайової праці, аби охоплювати крайові першопочатки та глибину XVII-XIX ст., а також першу половину ХХ-го ст. Третій том цих нарисів не встиг довести до фінішу проф. Іван Гранчак. Він існував лише в його начерках, розроблений ним же структурі заключного тому і ... в його голові та в серці. Естафету підхопили учні, і мені не боязко, коли знаю, що третій том "Нарисів історії Закарпаття" буде довершуватися проф. Михайлом Болдикзаром, власне, під його керівництвом. Але я був би щасливим видіти закінченим це видання саме проф. Іваном Гранчаком. Бо з його відходом на той світ може померти і його концепція явсвітлення трагічного півсторіччя в житті корінного населення, коли з приходом радянської влади були зігноровані корінні інтереси корінного народу. Може, таким трагічним це півсторіччя проф. Іван Гранчак

не бачив, яким трагічним його бачу я, письменник, прхте це була б концепція цільної у своїх світоглядах моментах людини Наступникам, хто працюватиме над третім томом доведеться "вгадувати Гранчаківу концепцію, вивожувати її новітніми думками. Особливо би тривожиться її не треба, бо ж естафета в надійних руках. Проте завершений тригольник можна було б назвати умовно Гранчаківим, а вже далі най би наші історики писали свої авторські історії, що згодом слугували б цеглинкою чи цеглинками для зведеної академічної історії Підкарпаття нарівні з працями довозних істориків краю.

Останнього десятиріччя проф. Іван Гранчак працював мовби на другому диханні. Дався взнаки і досвід роботи, і ерудиція, і новий оцид. Викликаний до роботи ще старим часом, проф. Іван Гранчак перебудувався на ходу. Задаючи йому проведено цілий ряд конференцій, які по-новому трактують ті чи інші проблеми. Наприклад, життя краян в Республіці з чехами і словаками, тобто 20-30 роки ХХ-го ст. Проф. Іван Гранчак був мозковим центром нового десятиріччя. Це людина перебудови, переосмислення, переорієнтації. Він не боявся заперечити себе вчорашнього, бо розумів природу нового дня, нового часу. Деякі легковажні науковці з одного боку називали проф. Івана Гранчака прорусинським істориком, а з другого – інші ж – проукраїнським. І одне й друге твердження не є правильним. Думаю, проф. Іван Гранчак скорше шукав і уточнював свою вчорашню концепцію історії краю, бо хто б не творив енциклопедичний довідник в серії історії міст і сіл України, а том "Закарпатська область" випестувавши і його ерудованістю і знанням та вмінням, хоч і запрограмований тодішньою столичною наукою під керівництвом ЦеКА. Але фактаж, коли він чесний, ніколи не старіє, хоч і застаріла ідеологія не одного видання, до якого причетний проф. Іван Гранчак упродовж 40-50 років наукової роботи. Так, чимало праць вченого є прорадянськими, прокомуністичними, описовими. А якими вони могли бути в той час? Чи можна допустити зворотне, аби проф. Іван Гранчак став бунтарем і поділив долю українських Донцова чи Сфремова? Зрештою, його час вже не був тим часом, коли жили названі вчені.

Час минув, Гранчаків історичний час минув, а він, історик, залишився. Власне, його ім'я, його праці. Він пішов з життя, але залишився добрий спомин про нього. Цей

добрий спомин також ожив у моєму серці, коли спокійно пишу статтю. Мої дороги з Гранчаківими не пересікалися, я письменник, вип - учений, та все ж були моменти дотику інтересів. Я вважаю проф. Івана Гранчака чесною людиною (так само чи навіть більше – чесним вченим) і в той момент, коли він разом з письменником Іваном Чендеєм та Петром Соловом піднімав руку за мого звільнення з посади консультанта обласної організації Товариства охорони пам'яток історії та культури (Вибачте, письменник Іван Чендей не підняв руки проти мене – єдиний з усіх 10 чи 15 членів президії того товариства). Тодішній керівник того товариства – невіглаз й інтриган, пустоцил, увів в оману членів президії, і не міг проф. Іван Гранчак вникати в дрібні деталі.

Суть полягала в тому, наче я не хочу написати замість поважної керівної особи облвиконкому "хорошу статтю" на тему охорони пам'яток, коли свої статті пишу вміло, цікаво і т.д. Ясна річ, я не міг перевтілитися в керівника обласного масштабу й написати так, щоб той, який ледве умів читати вголос, був захоплений моєю статтею, що планувалася до друку за його звичайно, підписом... (Типова практика ріднянських фальшивих літ). Свої статті я писав натхненно, сміливо, полемично. Чи міг я так написати замість чиновника? Звичайно, ні. Тож, о чім річ? Як мені, творчій людині, тоді поетові і молодому публіцистові, було перевтілитися і вкластися в трафаретне мислення (але: щоб цікаво, сміливо, - парадокс!) ненависного для мене чиновника. І ось інтриган все зобразив у вигідному для себе світлі. Час усе розставив на місця. Це згадалося принагідно. Я щасливий, що ніколи не доводилося писати чужих доповідей. Бо з болем дивився, як гинули творчі і науково потенційні люди в обкомах комсомолу, обкомах партії, обкомах профспілок, облвиконкомах, коли доводилося вкладати свій розум в пустотину. Я цього не робив, зате жив у нестатку, в неповазі офіціозу. Проф. Іван Гранчак написав не одну газетну статтю, яку було підписано чужим іменем. Або численні довідки для верхів. Лаборантка кафедри пані Анна згадує, як проф. Іван Гранчак з голови надиктовував десятки сторінок таких статей чи фрагментів доповідей, відгуків на плановані до захисту дисертації. Він це робив експромтом, швидко, але кваліфіковано, ерудовано.

Десь по десятиріччі, двадцятиріччі цих подій, коли проф. Іван Гранчак працював проректором УжДУ, в мого музейному кабінеті дзвонить телефон. Я звичайно зняв трубку. На другому кінці проводу Гранчаків голос, знайомий з часів охорони пам'яток:

- Коли зможете, зайдіть, будь ласка, до мене. Але перед тим, зателефонуйте, чи я на місці.

Я губився в здогадах, які швидко розвіялися. Проф. Іван Гранчак запропонував мені посаду асистента на кафедрі української літератури. Обіцяв сприяти в захисті дисертації, розуміючи, що зазедве більше ста тодішніх карбованців асистента при величезній педагогічній навантаженні і моїх понад 150 в музеї на посаді завідувача відділом експозиції – не зважливо. Домовилися, що буду "думати". Я не довго думав, домовилися про нову зустріч, і я відмовився від пропозиції, ясна річ, подякувавши професору. Як ніби тямлю його здивований погляд і слова, якими він випровадив мене "ще подумати й ліпше". Він сказав:

- Уперше зустрічаю людину, яка відмовляється прийняти запрошення на роботу в університет. Якщо комусь розповідь, не повірять. Володю, до університету рвуться, - професор перейшов на ближчу віддачу в розмові.

Я щов подумати ще, та повернувся з тим же "дуже хочу, але не можу". Мотивував зарплатою. Може, якби відразу дали мені ставку старшого викладача – як члену Спілки письменників тоді вже, - може, і згодився. А може, й ні. Я розумів, що він мною хоче омолодити перестарілу кафедру української літератури. Але я знав, що там точаться плітки і снуються інтриги. І я подумав: посаду в павутиння інтриг, на орбіту злих язиків – і як творча людина або втечу, або буду знищений. Я вибрав... здоров'я... Не шкодую і зараз, з бігом років. І в ушах мені стоїть Гранчакове:

- Ну, й Фединишинець...

Я дещо відчував себе винним, що мовби не скористався довірою професора і зате через якийсь час запропонував йому тему на одну з конференцій, які він організував. Без слова мою пропозицію було прийнято. Потому й другу, й третю. Одного разу він зателефонував мені, що проблема Слов'янського з'їзду в Празі стояла дещо не так, як написано в мене, попросив (!) дозволу виправити два слова. Про що мова, коли професор це знав лише за мене?

Я дуже цнував прихильну думку проф. Івана Гранчака про себе. Якось безпечно почувався біля нього на конференціях. Якби він жив, я виступив би ще не на одній його конференції. Цікава й така деталь, що історики чогось запрошують мене, письменника, на свої конференції, а ось історичні філологи (а я таки філолог) жодного разу за 35 років після закінчення УжДУ не запросили мене на конференцію чи навіть елементарну зустріч зі студентами як письменника. Історики про мене пишуть, відсилаються до моїх книг, філологи – ні. Цікаві деталі. Міркую над ними, шукаючи відповідь. Аби бути точним, скажине про філологів не стосується Центру Гунгарології, яким завідує професор-філолог Петро Лизанець.

Звідси винишу судження, що заполітизовані історики мовби скорше перебудувалися у своїй науці, аніж філологи, літературознавці зокрема. Щось у цьому факті закладено для розмислу.

Проф. Іван Гранчак – це високоерудований вчений і не лише як історик, а й політолог, етнолог, археолог. Це блискучий публіцист, який має своє переконливе слово, свій стиль, коли з наукового способу викладу думки треба переходити на популярний. Це полеміст, який легко "перемагас" суперника, бо ерудовано й логічно викладає і витлумачує факти. Зрештою, це помітний громадський діяч Закарпаття (на ньому лежало чимало найрізноманітніших громадських обов'язків). Я гришним ділом думаю і про таке: якби не горлопани, проф. Іван Гранчак міг стати головою Товариства карпатських русинів. І це товариство, як і загалом русинський рух, стояло би зараз у своїй науковій роботі далеко далі, ніж стоїть наразі, коли мати на увазі ще з десяток аналогічних структур, що є по ідеї дублетними, а по суті пустим витвором зареєстрованого папірця. Дещо взагалі в русинському русі було би не так, як зараз, якби років десять тому очолив згадане Товариство проф. Іван Гранчак. Я дуже добре усвідомлюю: щось би було і втрачено – найвібає мені покійний за допущення. Але коли покласти на терези набуте і втрачене за гіпотетичного керівництва русинським рухом проф. Івана Гранчака, набуте різко переважило б. Я переконаний.

Видатною і майже одиноково постатью крайової історіографії другої половини ХХ-го віку є проф. Іван Гранчак. Але побіч нього стоять колеги. Одні довкола нього,

інші депо обч. Я думаю про живих і мертвих, час слово про свій край є дуже потрібним, актуальним. На них, живих, лежить проблема "оживлення" ще вчора призабутих постатей, як Михайло Лучкай, Карой Мейсарош (проф. Іван Гранчак шував мої брошури про цього історика і юриста - захисника прав карпато-рутенів в Австро-Угорщині).⁸

Вірю, що у близькому часі буде вибудований повний ряд крайових літописів. І в цьому ряду має своє, і тільки своє місце проф. Іван Гранчак.

Його до роботи викликав той час, як він кличе й кожного іншого історика, літописця. Але саста викликанної особи у тому, щоб вона залишилася жити і в часі наступному, позанаступному. Праці проф. Івана Гранчача мусять жити в наступному часі, бо інших вартісних за тогочася й немає. А крім того, вони мають саме наукове значення - своїм фактажем пасамперед, який і доведеться, напевно, пересловати. Та все ж, проф. Іван Гранчак є сином свого часу. Але й сином своєї Срібної - Золотої - Землі. А це головне.

¹ Пам'яті І.М.Гранчача. Новини Закарпаття. 2000. - 15 сч.

² Іван Михайлович Гранчак. Бібліографічний покажчик. - Ужгород, 1977.

³ Професор Іван Гранчак. Матеріали конференції, присвяченої 70-річчю з дня народження та 50-річчю наукової діяльності. - Ужгород, 1997.

⁴ І.Гранчак, О.Довганич, В.Сливка, В.Туряниця. Осередок освіти, науки, культури. - Ужгород, 1989. Див. також серію статей І.М.Гранчача «Університет у мосму житті» в газ. «Новини Закарпаття» восени 1955 р.

⁵ История сел и городов Украинской ССР. Закарпатская область. Второе издание. - К., 1982.

⁶ І.Гранчак, В.Пальок. Місто над Ужем. - Ужгород, 1973 та в перекладі російською мовою: І.Гранчак, В.Пальок. Город над Ужем. Ужгород, 1984.

⁷ Нариси історії Закарпаття. - том I. - Ужгород, 1993 та: Нариси історії Закарпаття. - том II. - Ужгород, 1995.

⁸ В.Фединишинець. Перший історик Ужгорода. - Ужгород, 1994. Його ж. Історик і захисник карпато-рутенів. - Ужгород, 1996 та в перекладі угорською мовою Яноша Феєва. - Ужгород, 1996. Я подарував проф. І.М.Гранчачу також брошуру «Феноменальна утопія Петра Гатальяка»

(Ужгород, 1997), історичні романи «Бранці лісу» (Ужгород, 1993) та «Отець «Духнович»» (Ужгород, 1994) й іншу публіцистичних книг, якими цікавився.